

Editorial

L'escola, i la formació que s'hi imparteix, no poden sinó sentir-se interpel·lades per les necessitats i l'interès que té la mateixa societat en què els ciutadans assumeixin des dels espais formatius més privilegiats els valors de la convivència social en democràcia. Aquest és un tema que Dewey ja va situar entre les prioritats de la formació als anys vint del segle passat i que segueix essent un aspecte crucial en tota societat que es diu i es vol reconèixer com a democràtica. No oblidem que, sempre que parlem d'educació, parlem del futur.

En sintonia amb aquesta necessitat, en aquest número de la REVISTA CATALANA DE PEDAGOGIA (RCP) hem volgut reflexionar sobre la relació entre educació i democràcia. Aquesta voluntat de reflexió s'ha vist recompensada amb un recull d'articles valuosos, en els quals es combina la pràctica, la reflexió històrica i les propostes amb mirades renovades davant els nous reptes.

Amb tot, en el fons de tot el número hi ha latent una pregunta rellevant que plantejem a les lectores i lectors: allò que es fa a les institucions educatives es pot definir fonamentalment com a *educació* o bé com a *ensenyament*? No és una pregunta banal, ateses les conseqüències pràctiques de com es respongui. Per exemple, a Catalunya, encara no tenim un acord abastament consensuat al respecte. El marc mental, doncs, importa. Convidem, així, els lectors i lectores a tenir present el marc des del qual es poden llegir els diversos textos i a valorar-ne les conseqüències en la formació dels futurs ciutadans.

En plantejar aquest binomi, adoptem tres posicions complementàries. La primera, que una societat serà menys democràtica, de manera efectiva, si les seves institucions descuiden la formació en els valors i en experiències democràtiques per part dels ciutadans i n'ignoren la formació en els seus principis, en els centres instituïts per a la seva socialització com a persones i ciutadans. Una formació que es vulgui reconèixer com de qualitat no pot descuidar allò que és més fonamental: la necessitat dels nois i noies de reconèixer-se i d'experimentar-se com a subjectes actius i amb relació als altres, en la seva pròpia vida social i en el seus aprenentatges, en el context en el qual es desenvolupen. Així, no es pot apel·lar al fet que a l'escola —en tant que espai de

socialització públic— no li correspon aquesta formació, perquè sostenir-ho suposa reduir la democràcia als formalismes institucionals i, per tant, menystenir-la, a la vegada que s'amputa a la formació d'una de les seves grans finalitats: aprendre a socialitzar-se i a adquirir noció de la pròpia capacitat d'acció en un medi de diversitat i públic.

La segona posició és el reconeixement que, per molt bona que sigui la formació en el pla tècnic, serà molt limitada si no és capaç de desenvolupar en els ciutadans i ciutadanes en formació uns valors basats en els drets, en el respecte i en les responsabilitats compartides, així com de generar un determinat grau de sentiment de comunitat. Això, fet i viscut de manera pràctica, tot oferint-los un marc bàsic i les eines per a resoldre o bé per a intervenir de manera raonada en qualsevol qüestió relacionada amb la convivència. Una societat s'emmiralla en les seves institucions i serà menys democràtica si es descuida la formació en aquests valors. L'escola i les experiències que s'hi poden viure, per tant, esdevenen una llavor del tot necessària en el futur del desenvolupament de la vida comunitària.

La tercera posició, conseqüència de les anteriors, suposa reflexionar sobre quin tipus de formació cal afavorir entre els joves i els infants per tal que es trobi alineada amb els requisits bàsics del que entenem com a democràcia. Entenem, però, que formar-se en els valors i exigències de la democràcia no requereix necessàriament cap matèria específica ni tema curricular. Ben al contrari, suposa experimentar i entendre, en primer lloc, que s'és membre d'un col·lectiu —grup i de centre—, entès com a organisme viu i divers, i que aquests valors es poden experimentar, en primera persona, en el decurs de la formació mateixa, en qualsevol de les oportunitats que, juntament amb els altres, pot experimentar qualsevol estudiant. Conviure educa, manifestava Dewey a *Democracy and Education* (1916). Sempre que, hi afegiríem, aquella formació no sigui només formal i s'ofereixi aïllada dels problemes de la vida dels mateixos nois i noies.

Un aspecte preocupant i que pot exemplificar la necessitat d'això que acabem d'exposar és el creixent fenomen de l'assetjament entre companys (*bullying*) i els marcs reduccionistes des dels quals se'l sol abordar. S'individualitza i psicologitza un fenomen que, sobretot, té una naturalesa pròpia de com viuen els estudiants aquesta

socialització, de com se'ls socialitza en les seves imatges acadèmiques i els valors des dels quals es promou la vida en comú, en els diversos espais i situacions, en les institucions educatives.

Ara bé, quins són aquells valors bàsics que caldria experimentar en el decurs de la formació? Serien, per resumir, tots aquells que s'orienten a enfortir el sentit de pertinença institucional, la capacitat d'acció cooperativa o d'intel·ligència col·lectiva per sobre de la particular, a la vegada que enforteixen els individus en les seves accions envers els altres. Sense que l'enumeració estableixi cap prioritat, ni vulgui ser exhaustiva, podríem assenyalar alguns exemples importants:

- Fer-se palès, de manera vivencial, que viure i conviure amb els altres comporta incertesa i que no sempre els individus tenim totes les dades a l'abast per a prendre les millors solucions davant els problemes de la convivència. Això suposa la necessitat d'adquirir un sentit de la responsabilitat envers els altres i d'un mateix, respecte de tot el que es fa i es diu, perquè tota acció individual en el si d'una comunitat té sempre una dimensió col·lectiva.
- Desplegar una experiència de comunitat i de pertinença dins el propi medi social, de grup classe i de centre. Tota idea de democràcia s'arrela en aquestes vivències. Sense aquests sentiments i convenciment és molt difícil desplegar comportaments responsables davant els altres, inclús envers les persones més properes físicament. I el sentiment de pertinença i de comunitat serà més profund i arrelat si els punts de vista discrepants o minoritaris es perceben respectats i tractats de manera *enraonada*.
- Tenir present que en tota interacció humana s'hi donen relacions de poder. Entendre-ho, enfortir els agents en les seves potencialitats i debatre aquestes relacions en un marc d'igualtat d'oportunitats i de justícia, és quelcom que caldria reforçar en els espais de socialització a l'escola.
- Aprendre que, per damunt d'altres fórmules, la democràcia implica generalitzar els interessos i necessitats individuals envers una reflexió col·lectiva i participada, és a dir, dialogada, respecte dels fenòmens que es considerin. En aquest sentit, és important aprendre que tot conjunt humà, sigui un grup, una

classe o un centre educatiu, és portador d'una intel·ligència col·lectiva que permet afrontar de manera raonable els problemes complexos amb els quals ens trobem.

- Assumir i viure el fet que els problemes que ens afecten com a comunitat, i als quals ens enfrontem, siguin relacionals o socials, mediambientals, econòmics o inclús tècnics, molt sovint són complexos i que s'entenen molt millor si se'ls posa en context, i que les solucions també acostumen a ser complexes, pels efectes que poden tenir o pel que es pretén evitar. En aquest sentit, cal aprendre que tota solució democràtica és, per definició, transitòria.
- Aprendre que les solucions complexes són deliberatives i que rarament les pot resoldre un sol agent de manera socialment satisfactòria i consensuada. Això suposa, també, aprendre a triar les fonts de més confiança, a recollir-ne la millor informació possible i saber-la tractar, per poder proposar una resposta adient. En aquest sentit, és important aprendre a abordar les diverses propostes formatives mitjançant estratègies de resolució, emprant pautes de reflexió, i a fixar-se passos en la resolució dels diversos problemes.
- Aprendre a saber explicar i argumentar allò que es fa per tal de poder revisar-ne les conseqüències si no es consideren satisfactòries, la qual cosa suposa assumir els valors de la transparència i de l'autoregulació. En aquest sentit, el principi de l'avaluació o de la revisió de les accions empreses és fonamental per a complementar-ho.

Aquestes necessitats són susceptibles de reforçar el lideratge formatiu en una formació democràtica que ha de fer l'escola, com a espai col·lectiu compartit, i es poden assumir des de la posició de cada professional en el decurs del seu treball. Per això cal saber seleccionar les millors oportunitats per als estudiants, promoure les iniciatives necessàries, afavorir fórmules organitzatives temporals i de grup específiques en la realització dels treballs proposats, així com oferir-los els reptes més ajustats a les seves possibilitats, juntament amb les eines intel·lectuals i metodològiques per a abordar-los convenientment. I, també, explicitar les normes més convenientes, quan sigui necessari, tot promovent la reflexió auto-avaluadora respecte de les pròpies accions individuals o grupals.

A més dels aprenentatges de naturalesa transversal implícits en el model de formació anterior, és important subratllar-ne un d'addicional. En la infantesa i la prepubertat, quan els individus es desenvolupen a partir del seu egocentrisme i aprenen a assumir també la mirada dels altres, moure's en un medi d'experiències relacionals, intel·lectuals i socials impregnades de valors com els descrits, això permet aprendre que les raons base de les eventuals discrepàncies no són d'ordre només personal, sinó que són susceptibles de ser enteses i valorades segons uns valors de referència democràtics, com ara el de justícia, el bé comú, la col·laboració, la coresponsabilització, l'argumentació comprensible, entendre el valor d'equitat, etc., i abordar-ho des d'una cultura pedagògica que tendeix a equilibrar la igualtat, l'equitat i l'eficàcia.

Les anteriors consideracions són recollides, valorades i exemplificades en experiències concretes en el text signat per Mercè Olivé i Jordi Carmona, que precisament obre el monogràfic. El seu plantejament és inequívoc: «no hi ha un altre camí per a formar ciutadans lliures i amb criteri. I el camí per a fer-ho és l'autogovern de les escoles amb la participació dels alumnes», apunten. I afegeixen: «en un marc de llibertat i responsabilitat. I la llibertat i la responsabilitat no s'aprenen. Es practiquen». Però, tot i l'experiència desenvolupada, també ens alerten de la dificultat de desenvolupar a fons aquests models, «d'una banda, degut a l'estructura i organització del nostre sistema educatiu, i de l'altra, per la resistència a acceptar que els alumnes tenen molt a veure en la presa de decisions que afecten la seva vida i, en concret, la seva escolarització».

L'article «Democràcia i humanitat a l'escola», de Jordi Brasó i Xavier Torrebadella, complementa l'anterior, atès que els dos es remeten a les propostes i realitzacions de Pere Vergés (1896-1970). Aquest il·lustre pioner de l'Escola Nova catalana, amb les seves propostes reinterpretades d'acord amb l'actualitat, ha de permetre, al seu parer, reflexionar i promoure'n possibles aplicacions, en una societat i educació en crisi, que proposa moltes i noves metodologies sense tenir sovint gaire presents conceptes com els de democràcia i moralitat. L'anàlisi de la pedagogia del mestre Pere Vergés, centrada en el respecte, l'autonomia i la democràcia de l'alumnat, permet poder renovar i millorar l'educació actual, tot incorporant-hi pràctiques com la participació de tothom, el respecte o els valors formatius inspirats en la *paideia* grega.

Un element central en la formació és adquirir consciència del paper de la conversa en l'educació *demòcrata*, tal com formula Anna Pagès, professora de Blanquerna - Universitat Ramon Llull (URL), adoptant com a punt de partida la banalització de la paraula, de l'antropòleg Lluís Duch i de John Dewey a *Democràcia i educació* (1916). Aquests referents li serveixen per a realitzar una valoració crítica de l'actual currículum de competències lingüístiques a Catalunya. Considera la conversa com una modalitat de relació amb els altres, raó per la qual no pot ser mai entesa com una estratègia de tipus competencial ni ser avaluada per nivells. Ben al contrari, proposa pensar-la en termes de comprensivitat, perquè, argumenta, el fonament antropològic de tota conversa és l'alteritat, la reciprocitat entre mestre i alumnes, que proposa formes d'associació i de comunicació més dignes i humanes, en la línia que Dewey va anomenar com de *common understanding*, d'entesa compartida.

Azahara Cuesta i Jessica Espitia, professores de la Universitat de Barcelona (UB), aporten una anàlisi crítica de les fonts d'informació en la formació de mestres, atenent el fenomen de la mentida en les xarxes (*fake news*) i com aprendre a partir d'aquestes. En aquest sentit, les estratègies de recerca, selecció i anàlisi crítica de les fonts d'informació juguen un paper molt important, per la qual cosa és necessària, afirmen, una nova alfabetització digital integral de la ciutadania que es fonamenti en el desenvolupament d'habilitats informacionals i de pensament crític. Aquest plantejament es descriu en el context d'una proposta d'intervenció didàctica dissenyada en un context de formació inicial de mestres d'educació primària.

La participació democràtica a l'educació secundària és percebuda com tot un repte per part de Núria Simó-Gil i Antoni Tort-Bardolet (Universitat de Vic). Com si haguessin fet seu el plantejament d'Olivé i Carmona citat més amunt, l'article defineix el context sociopolític de les escoles democràtiques actuals i analitza diferents àmbits de participació democràtica, identificats en cinc centres, per acabar posant de relleu quatre tensions que emergeixen quan els centres s'han plantejat el repte d'avançar en la participació democràtica a l'educació secundària.

Una experiència enormement colpidora, com van ser els atemptats de la Rambla de Barcelona i de Cambrils comesos per joves de Ripoll, ha permès a Clàudia Bassaganya i Anna Viñas, tècniques de joventut del Ripollès, fer una reflexió serena i aprofundida

sobre les conseqüències d'aquells fets pel que fa a com plantejar-se el treball social a la comarca del Ripollès, i fer-ho amb valuoses lliçons extrapolables arreu. Aquells fets del 17A (17 d'agost de 2017) els assumeixen com una oportunitat que va portar a tots i a totes a replantejar-se unes estructures d'acció, d'atenció i de formació, que fins aquell moment semblaven sòlides, així com a replantejar-se les necessitats i principals mancances.

El text de Mercè Mas, responsable del treball en xarxa del Consorci d'Educació de Barcelona, aborda un angle complementari en la formació per a la democràcia, en aquest cas, aplicat als professionals en exercici. Es tracta del paper de les xarxes en l'apoderament professional i de considerar com en el seu funcionament es dona una dinàmica relacional, de diàleg, contrast i intercanvi, que és isomòrfic del que es proposa per al treball col·laboratiu entre estudiants. Les xarxes permeten apuntar, entre altres, cap a dos grans aspectes. El primer, assumir que treballar suposa partir de la confiança mútua i del fet que qualsevol persona es pot sentir reconeguda des de la seva pròpia biografia, i disposar de les màximes oportunitats per a expressar-se i avançar en els aprenentatges al llarg de la vida. El segon, que les xarxes són una estratègia per a promoure el debat i revisar fins a quin punt les pràctiques professionals es troben alineades amb els marcs teòrics validats per tal de poder ser coherents en les pròpies accions formadores.

En la secció d'experiències se n'hi reuneixen tres de molt ben alienades amb tot el que s'ha dit anteriorment. La primera, signada per Maria de Montserrat Oliveras i Jaume Basseda, de l'equip tecnopedagògic de *binomi.cat*, reflexiona sobre la pròpia experiència de més de vint-i-vuit anys en formació en robòtica i programació amb alumnes de cinc a divuit anys i també en formació de joves i d'adults. Aquest treball el porten a terme des d'un enfocament en el qual cada alumne és una persona irreplicable en uns entorns educatius democràtics que fomenten el pensament crític. En el decurs del seu treball, als estudiants se'ls facilita la capacitat de pensar més enllà de les idees admeses, mitjançant propostes de combinar de manera nova i original coneixements ja adquirits. Els protagonistes del procés d'ensenyament i d'aprenentatge tenen l'oportunitat efectiva de desenvolupar les pròpies competències per trobar solucions reals i conduir el propi aprenentatge en el marc d'una

metodologia i didàctica personalitzada. La robòtica ha estat l'àmbit, per a ells, d'oferir a l'alumnat la possibilitat d'aprendre a pensar, d'aprendre a conèixer i d'aprendre a saber, a partir del propi esforç i creativitat.

La segona experiència, signada per Teresa Morales i Carme Aragonès, de l'Institut Baix Camp de Reus, recull la seva metodologia per a la millora dels resultats educatius amb alumnat amb necessitats educatives especials (NEE). El seu principi és partir de les necessitats dels alumnes.

La metodologia innovadora del programa permet que l'alumnat entri en contacte amb altres estudiants, alhora que se'ls potencia la integració i l'autoestima. El projecte es porta a la pràctica amb els alumnes de 4t d'ESO dins d'una matèria optativa de tres hores setmanals. La recerca de coneixement s'enforteix mitjançant preguntes que necessiten ser contestades amb respostes fonamentades en evidències, en les quals intervé l'autonomia i el sentit crític de l'alumnat. Un cop s'ha completat el procés, s'elaboren les conclusions, tenint en compte els propis punts de vista, els dels companys i les evidències científiques que s'han generat al llarg del procés de treball. L'anàlisi dels resultats de l'experiència constaten evidències positives en la formació acadèmica i personal dels estudiants perquè augmenten el seu lèxic, s'habituen a fer recerca, aprenen a analitzar el seu discurs, a treballar de manera autònoma i en equip, alhora que reforcen la seva autoestima i tolerància.

La tercera i última experiència, signada per Rosa Maria de la Fuente, directora de l'Escola Espai 3 de Sant Joan Despí, descriu el projecte d'escola per a fomentar valors democràtics dins d'un context inclusiu. El seu propòsit és posar en valor el fet que la democràcia hauria de formar part dels currículums dels centres, com a valor implícit per treballar des de petits mitjançant la seva contribució a formar persones obertes a una societat diversa i enriquida per la diversitat. D'una manera senzilla, els infants se senten protagonistes i treballen diverses competències transversals en les quals la democràcia i el seu valor és l'estratègia base. «Tots iguals, tots diferents» neix com una necessitat de donar resposta als reptes de l'escola: formar persones amb esperit crític, solidàries i plenament democràtiques.

Nota final de comiat

Des del número 9 de la REVISTA CATALANA DE PEDAGOGIA, quan vaig agafar la responsabilitat de dirigir-la, aquesta s'ha fet visible, s'ha obert un espai propi i hi ha prou evidències del seu progressiu interès. En el decurs d'aquest temps, quatre anys, s'han mantingut els objectius inicials d'actualitat, rigor i reflexió, així com el propòsit de mantenir els vincles entre enfocaments més reflexius i acadèmics amb experiències formatives d'equips d'interès, validades en els seus propis recorreguts i resultats, i abordat tot des d'una mirada àmplia que abasta des de molts angles el fet educatiu a casa nostra.

Una vegada consolidada la RCP, estimo arribat el moment idoni d'obrir pas a un relleu en la direcció, és a dir, de trobar una persona o equip que amb uns contactes més frescos amb el món acadèmic que no pas els d'un acadèmic retirat, una persona o equip que amb les expectatives temporals necessàries per a mirar a mitjà o llarg termini, vulgui liderar o renovar el projecte de la RCP. Precisament, la visió del que ha estat aquesta etapa, de ser una revista centrada en l'actualitat i amb una mirada ampla sobre el fet educatiu a Catalunya, podria veure's afectada per una continuïtat excessiva i tal vegada incórrer en el risc d'esdevenir, en els propers anys, una plataforma progressivament allunyada de la realitat.

Per aquestes raons, cedeixo amb gust el relleu en la direcció de la RCP. Tanmateix, si has arribat fins aquí, lector o lectora, et faig arribar el meu agraïment més sincer per llegir-la, per recomanar-la, però també per la teva contribució desinteressada si hi has publicat. El mateix agraïment el faig extensible a totes aquelles persones i professionals que, des de diverses posicions i funcions, han fet, durant aquesta etapa, tan possible com plaent la seva coordinació i edició. Finalment, a totes les persones que han col·laborat més estretament en l'edició, des del Consell de Redacció, amb una feina tan eficaç i puntual com silenciosa, el meu reconeixement públic més sincer.

Joan Rué

Director de la REVISTA CATALANA DE PEDAGOGIA